

(<https://www.kieliverkosto.fi/fi>)

Romanien omat tarpeet ja toiveet romanikielen aikuisoppimateriaalien laatimisen perustana – Suomen romanikielen aikuisopetuksen oppimateriaalitarpeita selvittävän kyselyn tuloksia

---

Romanit iloitsevat uudesta romanikielen kansallisesta elvytysohjelmasta ja kauan kaivatusta taloudellisesta romanikielen ja kulttuurin lisätuesta. Yksi Suomen Kulttuurirahaston tukemista oppimateriaaliryhmistä päätti selvittää, millaisia aikuisten kielenopetuksen oppimateriaaleihin liittyviä havaintoja, tarpeita, toiveita ja ideoita eri-ikäisillä kielestä kiinnostuneilla romaneilla on. Kyselyn tulokset yllättivät myönteisesti niin tutkijat kuin kielenopettajatkin, jotka kokivat saavansa niistä arvokkaita näkökulmia ja käytännön neuvoja uusien oppimateriaalien laatimisen pohjaksi.

Julkaistu: 11. lokakuuta 2024 | Kirjoittanut: Henna Huttu

Oppimateriaalitarpeita kartoittavan selvityksen taustaa

Opetushallituksen vuonna 2022 julkaisema Suomen romanikielen elvytysohjelma toimenpide-esityksineen (Opetushallitus 2022) on ensimmäinen kansallinen ja laajamittainen pyrkimys elvyttää Suomen

romanikieltä sekä vähemmistöyhteisön että yhteiskunnan tasolla. Se pohjautuu vahvasti Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen romanikielen lautakunnan jo vuonna 2009 laatimaan romanikielen kielipoliittiseen ohjelmaan ja sen toimenpidesuositukseen (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2009) sekä valtioneuvoston vuosien 2018–2022 romanipoliittiseen ROMPO-ohjelmaan, jossa se on nimetty yhdeksi korkean prioriteetin toimenpiteistä (Huttu 2018: 49). Kaikkien edellä mainittujen ohjelmien lähtökohtana on, että riittävän suunnitelmallisen ja laajan toimeenpanon sekä niiden vaatimien riittävän pitkäkestoisten ja mittavien taloudellisten panostusten avulla romanikieli voidaan vielä pelastaa ja siirtää tuleville sukupolville.

Tähän haasteeseen vastaa Suomen Kulttuurirahaston vuosina 2023–2030 myöntämä erityiskohdetuki Suomen romanikielen elvyttämiselle sekä romanitaiteelle ja -kulttuurille (Suomen Kulttuurirahasto 2023). Tuki voimavaraistaa elvytysohjelman toimeenpanoa merkittäväillä taloudellisilla resursseilla ja kohottaa romanikielen elvytysohjelman kansainvälisestikin merkittävään asemaan tehden Suomesta eurooppalaisen edelläkävijän kotoperäisten vähemmistökielten elvytyksessä. Erityisesti romanikieleen kohdennettu tuki luo aivan uudenlaisia, aiempaa pitkäkestoisempia mahdollisuuksia elvyttää ja kehittää romanikieltä sekä puhuttuna että kirjoitettuna kielenä.

Yksi Suomen Kulttuurirahaston tukemana vuonna 2024 käynnistetyistä hankkeista liittyy yliopistoissa, aikuisopetuksessa ja kielenelvytyksen aikuisryhmissä käytettyjen oppimateriaalien tuottamiseen ja kehittämiseen. Tämä hanke päätettiin käynnistää romaniväestölle suunnatulla kyselyllä, jonka tarkoituksena oli selvittää laajasti, millaisia odotuksia, toiveita ja tarpeita romaneilla on itse oppimateriaalin suhteen.

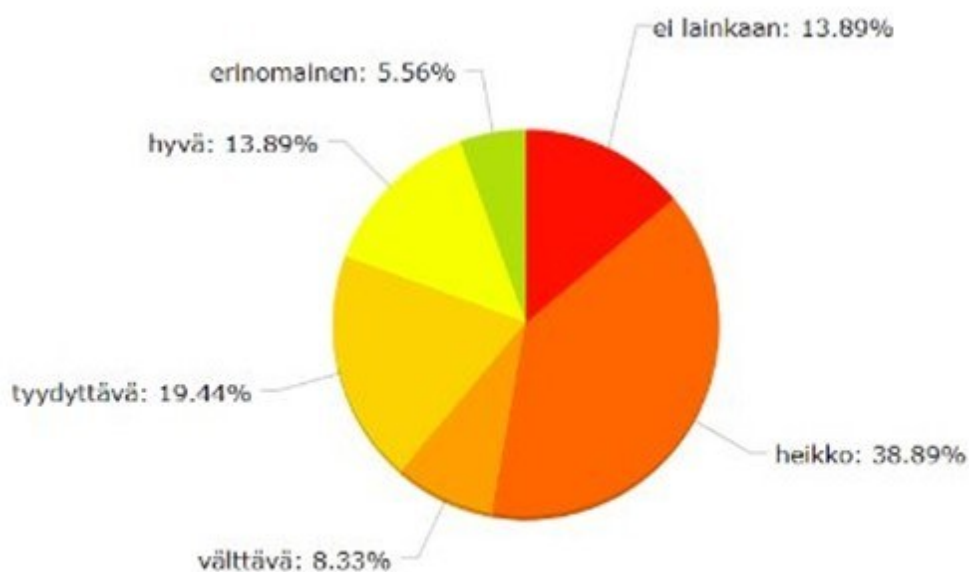
Kyselyn vastaajaprofiili

Kysely onnistui erinomaisesti ja tavoitti 50 vastaajaa. Kyselyn vastaajakunta heijasteli kielenelvytysaktiivien yleistä ikärakennetta painottuen vanhempiin ikäpolviin. Se koostui pääasiassa 46–64-vuotiaista (58 % vastaajista) ja tätä vanhempia 65–80-vuotiaita vastaajia ja astetta nuorempia 35–45-vuotiaita vastaajia oli molempia sama määrä (17 % vastaajista). Yli 80-vuotiaita vastaajia oli yksi. Nuorisoon kuuluvia vastaajia oli varsin vähän, sillä 18–20-vuotiaiden ikäpolveen kuului vain 6 % vastaajista ja 12–18-vuotiaita vastaajia ei ollut yhtään. Yksi jatkossa erikseen selvitettävä kysymys onkin, kuinka

nuoret toivovat omia kielenopetusmateriaalejaan jatkossa kehitettävän. Vastaajien sukupuolijakauma oli tasainen, 44 % miehiä ja 46 % naisia, 10 % ei puolestaan halunnut vastata sukupuolta koskevaan kysymykseen.

Kysely tavoitti erityisesti romanijärjestöjen työntekijöitä (33 % vastaajista) ja itsensä ensisijaisesti romanikielen harrastajiksi määritteleviä henkilöitä (27 % vastaajista). Kolmanneksi suurin vastaajaryhmä oli romanikielen oppimateriaalintuottajat (21 % vastaajista). Romanikielen elvytystoimintaan osallistuvia henkilöitä, romanikielen tutkijoiksi itsensä määritteleviä ja romanikielen opettajia oli likimain sama määrä (12–15 % vastaajista). Lisäksi kyselyyn vastasi muutama alueellisen romaniasiain neuvottelukunnan jäsen (6 % vastaajista) sekä Kotimaisten kielten keskuksen romanikielen lautakunnan jäseniä (6 %).

Kyselyn tulokset ovat erittäin huolestuttavia, mitä tulee romanien suullisen kielitaidon heikkenemiseen. Kielenosaamisprofiiltaan vastaajat arvioivat itseään kuvassa olevan jakauman mukaisesti.

Kuva 1: Vastaajien arvio omasta romanikielen suullisesta kielitaidostaan.

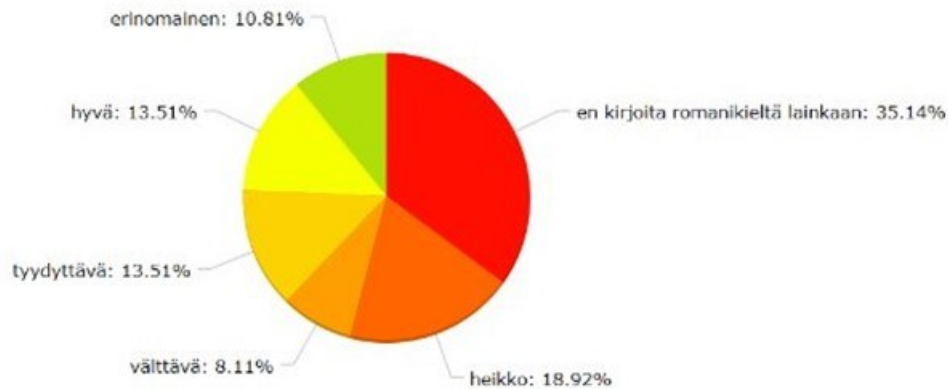
Vain vähemmistö (19 %) piti omaa suullista kielitaitoaan erinomaisena tai hyvänä. Suurin osa, kaksi kolmasosaa vastaajista piti omaa suullista kielitaitoaan joko tyydyttävänä (19 %), välttävänä (8 %) tai peräti

heikkona (39 %), ja 14 % vastaajista ilmoitti, ettei valitettavasti puhu romanikieltä itse lainkaan.

Suurin osa (38 %) vastaajista oli kuitenkin oppinut ymmärtämään romanikieltä luonnollisesti omassa lapsuudessaan eli kotona vanhemmiltaan tai muilta sukulaisiltaan; koulussa ei heistä kukaan, mikä selittynee sillä, että vastaajien lapsuudessa romanikielen kouluopetusta ei ollut vielä käynnistetty tai sitä ei ollut heidän kotipaikkakunnillaan lainkaan saatavilla. Kaksi kolmasosaa romaneista oli siis hankkinut romanikielen taitonsa vasta nuorena aikuisena tai aikuisena omalla vapaa-ajalla (15 %), osallistumalla leireille ja kursseille (12 %), itseopiskeluna kirjojen ja äänitteiden avulla (23 %) tai työpaikallaan jossain romanijärjestössä. Liki kolmasosa (29 % vastaajista) oli opiskellut romanikieltä jossain vaiheessa myös yliopistossa.

Tulokset viittaavat vahvasti siihen, että romanikieli koetaan edelleen tärkeäksi joidenkin aikuisten romanien keskuudessa erityisesti omaan identiteettiin liittyen sekä sosio-kulttuuriseen yhteisöön liittymisen ja yhteisöllisyyden vahvistamisen kannalta. Puhekieli on joissain muodoissa edelleen myös käytössä erilaisissa luonnollisissa sosiaalisissa tilanteissa, esimerkiksi romaniperheiden sisäisessä kanssakäymisessä (43 % vastaajista) ja sukujen laajemmissa yhteisissä tapaamisissa (57 % vastaajista), esimerkiksi hautajaisissa ja juhlissa. Lisäksi 15 % vastaajista mainitsi aivan erityisesti kuulevansa romanikieltä säännöllisesti romanijärjestöissä mukaan lukien työpaikan yhteiset kahvihetket. Lisäksi merkittävänä kielenkäyttötilanteina pidettiin joitain romanien asuinalueiden julkisia tiloja tai kauttakulkupaikkoja, kuten rautatieasemia ja metroja (20 % vastaajista), yliopistoa (13 %), radion kuuntelua tai televisioon katselua (13 %), kielipesiä (10 %), kouluopetusta (10 %) tai seurakuntaa (10 %). Romanikielisiä elokuvia katseli vain 7 % vastaajista.

Vastaajien arvio omasta kirjoitetun kielen taidostaan oli vielä puhuttuakin kieltä karumpi: yli kolmasosa (35 %) heistä ilmoitti, ettei osaa kirjoittaa romanikieltä lainkaan, noin kaksi viidesosaa (yhteensä 41 %) kertoi romanikielen kirjallisen taitonsa olevan joko heikko, välttävä tai tyydyttävä. Yliopistossa kieltä opiskelleiden vastaajien joukossa koettiin omien romanikielen kirjallisten taitojen olevan puhekieltä paremmalla tolalla.

Kuva 2: Vastaajien arvio omasta romanikielen kirjallisesta osaamisestaan.

Romaniväestölle suunnatun aikuisopetuksen oppimateriaalitarpeita selvittävän kyselyn keskeisiä tuloksia

Kysyttäessä ”Millaista kielitaito-opetukseen liittyvää oppimateriaalia romanikielen korkeakouluopintoja varten tulisi seuraavaksi tuottaa?” romanivastaajien vastaukset asettivat oppimateriaalien tuotantotarpeet seuraavaan tärkeysjärjestykseen:

1. painetut ja digitaaliset oppikirjat (70 % vastaajista)
2. kuullunymmärtämisen tehtävät äänitiedostoina (60 % vastaajista)
3. verkkosanakirjat (45 %), käännöstehtäviä oikeine vastausvaihtoehtoineen (45 %) ja erilaisia kirjoitustehtäviä (45 %)
4. interaktiiviset sanaston ja kieliopin harjoitustehtävät oikeine vastauksineen (40 %)
5. luetunymmärtämisen tehtävät (35 %)
6. puhutun kielen varieteettien analysointitehtävät, mm. murrenäytteet (30 %) ja kielioppioppaat (30 %)

Puolet vastaajista lisäsi kysymyksen avoimeen vastauskenttään perusteluja omille vastauksilleen ja teki vielä yksittäisiä tärkeiksi kokemiaan lisäehdotuksia.

Korkeakoulujen romanikieli- ja kulttuuritietoisuutta kehittävän perusopetuksen sisällöt

Avoimista vastauksista ilmenee, että suurin osa vastaajista (3/4) koki korkeakoulujen romanikieli- ja romanikulttuuritietoisuutta kehittäviä perusopintoja koskevat kysymykset joko vaikeiksi tai omalta kannaltaan irrelevanteiksi, koska ainoastaan yksi neljäsosa päätti vastata niihin.

Yleishavaintona voi esittää, että romaniväestön kommentteissa korostetaan kautta linjan erilaisten autenttisten ja visuaalisten aineistojen, esimerkiksi erilaisten museoaineistojen, historiallisten dokumenttien, vanhojen valokuvien ja videoiden, käyttöä opetuksen tukena. Korkeakouluihin suunnattua opetusmateriaalia toivotaan eri vastausten perusteella tuotettavan vahvan omaehtoisesti, siis romanikulttuuripohjaisesti, eikä pinnallisesti pääkultuurin lähtökohdista ja sen kommunikatiivisia malleja teknisesti kopioiden. Suomen romanien historiateosta (Pulma 2021) pidettiin erityisen arvokkaana teoksena ja erinomaisen hyvin yliopisto-opintoihin soveltuvana tutkimusperusteisena yleisteoksena. Sen eri teemoista kaivattaisiin erilaisia syventäviä televisiodokumentteja ja esimerkiksi multimedia-aineistoja. Nämä palvelisivat korkeakouluopintojen lisäksi myös kouluopetusta ja koko kansan yleisiä tiedontarpeita (1 maininta).

Romanikielen käytön ja yhteiskunnallisen aseman osalta kommentoitiin akateemisen lisätutkimuksen tarvetta erityisesti romanikielen asemaan vaikuttaneiden lainsäädännöllisten kehityslinjien osalta (yksi maininta) sekä kieliasenteisiin vaikuttaneiden syrjintätilanteiden dokumentointiin liittyen (esimerkiksi liittyen syrjintätilanteisiin kielen eri käyttöaloilla) (kaksi mainintaa).

Romanitutkimuksen perinteen, metodologian, verkostojen, instituutioiden ja eettisten kysymysten tarkastelussa peräänkuulutettiin monipuolisia esimerkkejä romanitutkimuksen eri aloilta (1 maininta) ja sitä, että myös eettisesti ongelmallisia romanitutkimuksia tulee tarkastella opinnoissa kriittisesti (1 maininta).

Euroopan eri romaniryhmien esittelyn osalta toivottiin lähdeaineistoina käytettävän erityisesti romanitaustaisten kirjailijoiden teoksia, joita he ovat kirjoittaneet omilla murteillaan sekä pääkielillä (1 maininta). Opetukselta toivottiin ajantasaisuutta niin, että tarkastelun fokuksessa olisi romaniyhteisöjen nykytilanne ja yhteiskunnallinen asema, kieli sekä nykyammatit pelkän vanhojen ammattien esittelyn sijaan (1 maininta).

Lisäksi toivottiin maailmanlaajuisesti eri romaniryhmiin kohdistuneen mustalaisvastaisuuden (Anti-Gypsyism) ja romanien holokaustin huomioimista opinnoissa (1 maininta).

Romanikulttuuri(e)n opetuksessa toivottiin huomioitavan paitsi eri maiden romaniyhteisöjä yhdistäviä tekijöitä, myös keskinäisen ja sisäisen moninaisuuden teemoja sekä kulttuurieroja (näistä oli useita mainintoja). Opetuksen pohjana tulisi romanikulttuurin esittelyn osalta toimia tutkimuksen ja kulttuurin omien asiantuntijoiden tuottama tieto (useita mainintoja). Lisäksi opetuksen lähtökohtana voisi käyttää erilaisia aikalaishaastatteluja ja materiaalisia kulttuurituotteita (esimerkiksi käsitöitä) sekä taidetta, kuten kansanmusiikkia.

Romanimusiikin opetuksessa pyydettiin vanhojen kaaleenlaulujen sekä hengellisen ja kaupallisen musiikin ohella huomioimaan eri vuosisatojen ja vuosikymmenten musiikki sekä erityisesti lastenmusiikki ja romanimusiikin nykysuuntauksia, esimerkiksi sosiaalisen median sisältöjen esittelyn keinoin (useita mainintoja). Lisäksi kiinnitettiin huomiota siihen, että erilaisten kansanmusiikkiarkistojen kätköissä on vielä runsaasti sellaisia romanimusiikin ja kansanrunouden helmiä, joiden soisi päätyvän takaisin romaniyhteisöön. Tähän liittyy tutkimuksellisia tarpeita mm. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistojen osalta (1 maininta).

Romanien uskonnollisuutta käsittelevien opetussisältöjen osalta pohdittiin kysymystä: "Onko asiaa koskeva tutkimuksellinen perusta riittävän vahva vai lepääkö asia vielä liikaa mutu-tiedon varassa?" (1 maininta). Opetuksessa toivottiin esiteltävän monipuolisesti romaneille suunnattuja uskonnollisia tilaisuuksia, niihin liittyvää tapakulttuuria ja musiikkia (useita mainintoja). Konservatiivisen uskonnollisuuden ja herätysliikkeiden lisäksi toivottiin käsiteltävän laajemmin myös sitä, millainen sosio-psykologinen merkitys uskonnolla on ollut romanivähemmistön sosiaalisessa integraatiossa ja toisaalta syrjinnässä, etnisen kansantunteen nousussa ja kansalaisaktiivisuuden kehityksessä (1 maininta).

Romaneihin liittyvän kirjallisuuden, teatterin ja elokuvan opetuksessa haluttiin korostaa käsiteltävien teosten huolellisen historiallisen kontekstualisoinnin tärkeyttä ja monitahoista tarkastelua (3 mainintaa). Romaneja yhteisön ulkopuolisen, romaneille usein "vieraan katseen" kautta kuvaavien teosten sijaan painopisteen toivottiin olevan erityisesti

romanien itse omasta kulttuuristaan tuottamissa kulttuurituotteissa ja romanikielisessä kirjallisuudessa, elokuvassa ja runoudessa (useita mainintoja).

Romanipolitiikka ja eurooppalaiset instituutiot -opintojakson osalta toivottiin eri alojen asiantuntijoiden etä- tai vierailuluentojen ja vierailukäyntien integroimista opintojen osaksi (useita mainintoja). Lisäksi tulisi avata aiempaa paremmin romanipoliittisen vaikuttamisen eri tasoja ja keinoja järjestö- ja kuntatasolta alue- ja valtionhallintoon sekä kansainvälisiin organisaatioihin ja erilaisiin romanien oikeuksia valvoviin valvontamekanismeihin asti (useita mainintoja). Yksi vastaaja nosti lisäksi esiin tärkeyden pohtia nk. EU-kielen ja Suomen romanikielen suhdetta mm. uutistoimitusten tuottamien käännöstekstien osalta.

Kyselyn kautta kartoitettiin myös romaniväestön ajatuksia koskien romanikielen nykyisiä perus- ja aineopintoja täydentävien, laajentavien ja syventävien aihealueiden tärkeydestä. Tässä kysymyksessä vastaajat saivat joko nimetä valmiista vaihtoehdoista kolme tärkeintä tai ilmaista vaihtoehtoisesti avovastauksena erilaisia itselleen tärkeitä teemoja. Lähes kaksi kolmasosaa, selvä enemmistö (59 %) nimesi tuolloin romanikielen elvytyksen yhdeksi heille henkilökohtaisesti tärkeimmistä syventävistä opintosisällöistä. Jaetulle toiselle tärkeyssijalle tulivat toisen romanikielen murteen perusteiden opiskelu (55 %) sekä syventävä romanikielen historia (55 %). Kiinnostus toisten maiden romanikielen murteita kohtaan on sangen suurta, sillä toisessa kohtaa kyselyä 81 % vastaajista ilmoitti olevansa kiinnostunut opiskelemaan jotain muuta kuin oman maansa murrevarianttia. Muina tärkeinä syventävien opintojen aiheina pidettiin romanikieltä ja kieliteknologiaa (46 % vastaajista) sekä romanikielen murteita (36 %). Romanikielen didaktiikkaan ja oppimateriaalien laadintaan syventymistä piti yhtenä tärkeimmistä syventävien opintojen aihealueista 27 % vastaajista.

Aikuisten itsenäiseen kielenopiskeluun, kielen etäopetukseen ja kielikerhoihin sekä leirikäyttöön soveltuvat materiaalit

Vastaajien kuvauksissa siitä, millaisia aikuisten etäopetukseen soveltuvia opetusmateriaaleja romanikieleen kaivattaisiin, korostui informaalin ja omaehtoisen, omaan tahtiin tapahtuvan ja itsenäisen romanikielen opiskelun merkitys heille itselleen. Tämä ei ole mikään ihme, sillä onhan suurin osa heistä aikanaan omaksunut romanikielen

ns. omin päin, ilman sen kummempaa formaalia, etä- tai kouluopetusta. Suuri osa vastaajista nimesikin ensiarvoisen tärkeiksi oppimisvälineiksi kielenoppimisen matkapuhelinapplikaatiot ja oppimispelit sekä Facebookin, Instagramin, Spotifyn, Youtuben ja Tiktokin kaltaisten alustojen kautta jaettavat, kuunneltavat oppimisaineistot, lyhyet videoleikkeet ja äänikirjat (maininta 48 %:lla vastaajista), joiden kaltaisia moni heistä kuluttaa aktiivisesti muissakin kielissä ja suomalaisen kulttuurin parissa (15 mainintaa). Tällaisten kevyiden, viihdyttävien ja helppokäyttöisten materiaalien ymmärtämisen tueksi toivotaan kuitenkin tuotettavan aiempaa laajempia verkkosanakirjoja, jotka erittelisivät aiempaa paremmin myös rinnakkaismerkityksiä ja sanojen nyanssieroja (6 mainintaa).

Kannatusta moderneista kielenoppimisvälineistä saavat myös matkapuhelimilla yhdessä sosiaalisissa tilanteissa pelattavat verkkopelit ja -visat (esimerkiksi monien romanien tuntema Kahoot), jollaisia haluaisi hyödyntää romanikielen kielikerhoissa ja -leireillä 52 % vastaajista. Lisäksi kaivattaisiin aiempaa enemmän keskusteluharjoituksia tukevia valokuva-aineistoja kuvateksteineen (52 % vastaajista). Silti aivan yhtä suosittuja edellä mainittujen modernien kielenoppimisvälineiden kanssa ovat kuitenkin edelleen kansalaisopistojen käyttöön suunnitellut perinteiset oppikirjat, joita toivoo käyttöönsä niin ikään puolet vastaajista (52 %). Merkitystään eivät ole menettäneet myöskään lyhyet kuullunymmärrys- ja tekstileikkeet, joita käytetään keskustelun pohjana sekä erilaiset keskustelukorttipakat tuki-ilmauksineen, molempia näistä toivoi 48 % vastaajista. Suuressa suosiossa ovat edelleen myös perinteiset karaokelaulut tekstityksineen (43 %) ja laulukirjat sekä äänitteet (24 %).

Vain hiukan alle puolet vastaajista (N=23) vastasi kirjallisuuden lajeja koskevaan kysymykseen. Eri lajeista toivotaan eniten luettavaksi helppolukuisia teoksia, lastenkirjallisuutta, sarjakuvia ja hengellistä kirjallisuutta. Pintansa pitävät edelleen kuitenkin myös omaelämäkerta- ja muistelmateokset sekä perinne- ja historiateokset.

Kuva 3: Romanien käännöskirjallisuutta koskevia toiveita asetettuna tärkeysjärjestykseen asteikolla 1–10, jossa 10 on kaikista tärkein ja 1 on vähiten tärkeä.

Kyselyn lopuksi kartoitettiin myös vastaajien yleistä halukkuutta osallistua romanikielen säilyttämistä eri tavoin tukevaan yhteistyöhön. Lisäksi pyydettiin kuvaamaan, millaista tuon yhteistyön pitäisi heidän mielestään olla. Jopa kolmasosa vastaajista (33 %) olisi henkilökohtaisesti valmis osallistumaan kielinäytteiden konkreettiseen keruuseen esimerkiksi muita kielenpuhujia haastatteleamalla ja 17 % itse kielinäytteitä kirjoittamalla. Yhteistyön muodoiksi ehdotettiin esimerkiksi paikkakunnalta toiselle kiertäviä kielikesäkouluja, kielenelvytykseen liittyviä seminaareja, kirjallisuuden käännöshankkeita, Yleisradio-yhteistyötä esimerkiksi TV-dokumenttien laatimiseksi, kielenoppimispelien laatimista, nykykielen ruotsalaisperäisten käännöslainojen korvaamista kotoperäisellä/muulla sanastolla sekä omaa kielenopetuksen tieto- ja taitopohjaa kehittävää kurssitusta.

Kyselyn tulokset ohjaavat uusien aikuisopetuksen oppimateriaalien suunnittelu- ja kehittämisryhmien toimintaa

Kyselyn tulosten perusteella on selvää, että romaniväestöllä on runsaasti sanottavaa sekä oman kielensä elvytyksen metodologiaa että oppimateriaalien suunnittelua koskien. Nyt elvytysohjelman toimeenpanon ollessa aivan aluillaan onkin kaikissa oppimateriaalihankkeissa aika olla kaukaa viisas ja kuulla heidän mielipiteitään kenties tätä pilottikyselyä hiukan laajemminkin, ei vasta oppimateriaalien valmistuttua ja elvytysohjelman päätyttyä. Uusia aikuisopetukseen ja itseopiskelukäyttöön suunnattuja teoksia laadittaessa pyrkimyksinä tulee olla asiallisen ja analyttisen kritiikin myönteinen huomioiminen ja romanikielen kielididaktiikan jatkuva

kehittäminen kohti nykyaikaisen kielenopetuksen vallitsevia standardeja, huomioiden romaniväestön mielipiteet, tarpeet ja viestinnälliset piirteet sekä tuotettavan oppimateriaalin autenttisuus, dialogisuus ja tekniikkavälitteisyys.

Henna Huttu, KM, LO, on Oulun yliopistosta valmistunut kasvatustieteen maisteri (Master of Intercultural Education) ja toimii luokan- sekä kieltenopettajana Espoossa.

Kirjallisuus

Huttu, H. (2018). Suomen romanipoliittinen ohjelma (ROMPO 2018-2022), <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160845> (<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160845>)

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (2009). Romanikielen kielipoliittisen seurannan vuosiraportti 2009, https://www.kotus.fi/files/1385/Romanikielen_kielipoliittinen_seuranta_2009.pdf (https://www.kotus.fi/files/1385/Romanikielen_kielipoliittinen_seuranta_2009.pdf)

Opetushallitus (2022). *Suomen romanikielen elvytysohjelma toimenpideesityksineen Mo džii vel romani tšimb! Eläköön romanikieli!*, <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/suomen-romanikielen-elvytysohjelma-toimenpide-esityksineen> (<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/suomen-romanikielen-elvytysohjelma-toimenpide-esityksineen>)

Pulma, P. (2021) (toim.), *Suomen romanien historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.

Suomen Kulttuurirahasto (2023). Apurahaportaali Lähde: <https://skr.fi/apurahat/lokakuun-haku-keskusrahasto/romanikielen-ja-kulttuurin-tuki> (<https://skr.fi/apurahat/lokakuun-haku-keskusrahasto/romanikielen-ja-kulttuurin-tuki>)

Artikkeliin viittaaminen

Huttu, H. (2024). Romanien omat tarpeet ja toiveet romanikielen aikuisoppimateriaalien laatimisen perustana – Suomen romanikielen aikuisopetuksen oppimateriaalitarpeita selvittävän kyselyn tuloksia. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 15(5). Saatavilla:

<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2024/romanien-omat-tarpeet-ja-toiveet-romanikielen-aikuisoppimateriaalien-laitamisen-perustana> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2024/romanien-omat-tarpeet-ja-toiveet-romanikielen-aikuisoppimateriaalien-laitamisen-perustana>)